

УДК 343.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.70>

БЕЗПОСЕРЕДНІ ОБ'ЄКТИ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕШКОДЖАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ АБО ПРОВЕДЕННЮ ЗБОРІВ, МІТИНГІВ, ПОХОДІВ І ДЕМОНСТРАЦІЙ (СТАТТЯ 340 КК УКРАЇНИ)

Храмцов О.М.,

*професор кафедри кримінально-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна**Khramtsovaalex@gmail.com*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0137-2626>

Храмцов О.М. Безпосередні об'єкти незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій (стаття 340 КК України).

У статті розглядаються особливості безпосередніх об'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України «Незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій».

Автор дотримується підходу щодо визнання саме суспільних відносин об'єктом кримінальних правопорушень. Ним не підтримується позиція щодо необов'язковості визначення об'єкта кримінального правопорушення.

Наголошується на тому, що склад кримінального правопорушення, передбаченого у ст. 340 КК України в системі Особливої частини ККУ не відповідає його родовому об'єктові. Пропонується розмістити цю норму в розділі V Особливої частини законодавства про кримінальну відповідальність. В якості родового об'єкта цих правопорушень потрібно визнавати суспільні відносини, які забезпечують виборчі, трудові та інші особисті права і свободи людини і громадянина. Право, яке охороняється ст. 340 КК України є політичним правом на здійснення законної діяльності з організації або проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій, яке гарантується Конституцією України.

Досліджується і додатковий безпосередній об'єкт даного кримінального правопорушення, яким на думку автора виступають суспільні відносини, які виникають у зв'язку з охороною фізичної недоторканості особи, яка страждає внаслідок застосування до потерпілого фізичного насильства. Дається її авторське визначення.

Пропонується визнавати в якості способу вчинення даного кримінального правопорушення і психічне насильство, що, в свою чергу, дає підстави визнавати в якості додаткового факультативного об'єкту і суспільні відносини, які виникають у зв'язку з охороною психічної недоторканості особи. Дається авторське визначення такого об'єкту кримінального правопорушення.

Зазначається, що психічне насильство не обмежується тільки різноманітними погрозами. Вказується на те, що використання терміну «психічне насильство» дозволяє урахувати і інші види психічних впливів, які можуть бути конкретними проявами цього способу вчинення кримінального правопорушення, яке передбачене ст. 340 КК України.

Ключові слова: основний об'єкт; додатковий об'єкт; суспільні відносини; авторитет влади; особисті права і свободи; фізична недоторканість; психічна недоторканість; перешкоджання законній діяльності; фізичне насильство; психічне насильство.

Khramtsov O. Direct objects of illegal obstruction with the organization or conduct of assemblies, meetings, marches and demonstrations (article 340 of the Criminal Code of Ukraine).

The article examines the specifics of the direct objects of the criminal offense provided for in Art. 340 of the Criminal Code of Ukraine "Illegal obstruction with the organization or conduct of assemblies, meetings, marches and demonstrations".

The author adheres to the approach of recognizing social relations as the object of criminal offenses. He does not support the position regarding the optional definition of the object of the criminal offense.

It is emphasized that the composition of the criminal offense provided for in Art. 340 of the Criminal Code of Ukraine in the system of the Special Part of the Criminal Code does not correspond to its generic object. It is proposed to place this norm in Chapter V of the Special Part of the legislation on criminal responsibility. Social relations that ensure election, labor and other personal rights and freedoms of a person and a citizen should be recognized as the generic object of these offenses. The right protected by Art. 340 of the Criminal Code of Ukraine is a political right to carry out legal activities of organizing or holding of assemblies, meetings, marches and demonstrations, which is guaranteed by the Constitution of Ukraine.

An additional direct object of this criminal offense is also investigated, which, in the opinion of the author, are social relations that arise in connection with the protection of the physical integrity of a person who suffers as a result of the use of physical violence against the victim. Its author's definition is given.

It is proposed to recognize mental violence as a method of committing this criminal offense, which, in turn, gives grounds to recognize social relations that arise in connection with the protection of the mental integrity of a person as an additional optional object. The author's definition of such an object of a criminal offense is given.

It is noted that mental violence is not limited to various threats. It is pointed out that the use of the term "mental violence" allows to take into account other types of mental influences, which can be specific manifestations of this method of committing a criminal offense, which is provided for in Art. 340 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: main object; additional object; social relations; the authority of the government; personal rights and freedoms; physical integrity; mental integrity; obstruction of legal activity; physical violence; mental violence.

Постановка проблеми. Об'єкт кримінального правопорушення є базовим елементом його складу і виражає спрямованість діяння та характер його суспільної небезпечності. Стосовно визначення об'єкта кримінального правопорушення взагалі і кримінального правопорушення, яке передбачене ст. 340 КК України, зокрема, не має єдності думок.

На наш погляд, саме суспільні відносини слід визнавати об'єктом кримінального правопорушення. Це суспільні відносини, які поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність і яким в результаті вчинення суспільно небезпечного діяння спричиняється істотна шкода або створюється реальна загроза її спричинення. Саме через призму такого підходу слід досліджувати особливості безпосереднього об'єкту (основного та додаткових) кримінального правопорушення, яке передбачене ст. 340 КК України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми визначення об'єктів кримінального правопорушення, яке передбачене ст. 340 КК України були предметом дослідження таких вітчизняних науковців, як Дудоров О.О., Гришук В.К., Пилипенко Є.В., Боровик А.В., Керопян А.А., Фоменко М.В. та інших. Аналіз робіт даних вчених дає зрозуміти, що відсутня єдність думок, що визнавати безпосереднім об'єктом даного кримінального правопорушення. Майже не досліджені і додаткові безпосередні його об'єкти.

Метою статті є визначення безпосередніх об'єктів кримінального правопорушення, яке пе-

редбачене ст. 340 КК України «Незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій» і надання їх кримінально-правової характеристики.

Основні результати дослідження. В науці кримінального права немає єдності думок з приводу того, що ж визнавати об'єктом кримінального правопорушення. Як справедливо зазначає В.І. Павликівський питання про те, що саме виступає в якості об'єкта кримінального правопорушення, як і його зміст, мають дискусійний характер [1, с. 176]. Наша робота не має на меті ґрунтовного дослідження підходів щодо об'єкта кримінального правопорушення в науці кримінального права. Проаналізуємо лише основні з них.

Традиційним є підхід до визнання об'єктом кримінального правопорушення суспільних відносин. В подальшому виникло декілька наукових підходів щодо визначення об'єкта кримінального правопорушення. М.В. Сенаторов виокремлює вісім основних підходів [2, с. 133–145]. Так одні автори розуміють під цим елементом складу кримінального правопорушення правові блага. Другі наголошують на цінностях як об'єкті кримінального правопорушення. В.М. Трубников під універсальним визначенням поняття об'єкту кримінального правопорушення розуміє права, свободи, обов'язки та законні інтереси людини і громадянина [3, с. 109].

Окремі науковці наголошують на необов'язковості визначення об'єкта кримінального правопорушення, тому що всі його визначення є сторонами цього явища. «Усі існуючі в науці кримінального право концепції стосовно об'єкта злочинів самі по собі є правильними й односторонніми. У нашому найскладнішому суспільному організмі такі категорії, як блага, цінності, сфери життєдіяльності, люди, інтереси, відносини знаходяться у нерозривному діалектичному взаємозв'язку та взаємодії, а тому неможливо досягнути на одну з категорій, не зачепивши тією чи іншою мірою іншої [4, с. 77-78].

На наш погляд, така позиція обумовлена і особливостями визначення об'єкта кримінального правопорушення в самому законодавстві про кримінальну відповідальність. Так при описі одних кримінальних правопорушень законодавець зазначає, що шкода заподіюється матеріальним чи нематеріальним благам. Так державна зрада заподіює шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці. При характеристиці інших кримінальних правопорушень законодавець в якості об'єкта називає правовий обов'язок: не виконання своїх службових чи професійних обов'язків, обов'язків по догляду за дитиною або непрацездатними батьками. Суб'єктивні права людини також можуть виступати в якості об'єкта кримінально протиправного

посягання: право обирати чи бути обраним, право на захист тощо. Окремі кримінальні правопорушення порушують безпосередньо певні нормативні приписи (регулятивні норми): порушення угоди про працю; охорону праці, правил екологічної та радіаційної безпеки тощо. Кримінальні правопорушення наносять шкоду і правам та інтересам: зловживання владою або службовими повноваженнями чи перевищення їх, яке заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб. Закон визначає безпосередньо і певні категорії потерпілих від кримінальних правопорушень: посягання на життя державного чи громадського діяча, розбещення неповнолітніх; примушування до давання свідчень тощо.

Ураховуючи таку позицію законодавця, ми вважаємо, що підхід, який визнає об'єктом кримінального правопорушення саме суспільні відносини є найбільш обґрунтованим. Тобто, всі названі об'єкти охоплюються елементами суспільних відносин: предметом, суб'єктами та соціальним зв'язком (права та обов'язки). Разом з тим, наголошуємо, що на сьогодні зберігається нагальна потреба в проведенні комплексних соціально-правових досліджень проблеми об'єкта кримінального правопорушення. Вони повинні бути спрямовані на визначення його змістовних характеристик, структури, механізму заподіяння шкоди чи створення загрози заподіяння такої шкоди, чіткого розмежування об'єкта та предмета кримінального правопорушення.

Ми не підтримуємо позицію про необов'язковість визначення об'єкта кримінального правопорушення. Законодавство про кримінальну відповідальність здійснює правове забезпечення охорони найбільш важливих об'єктів. Тому їх змістовна характеристика потрібна і буде мати важливе теоретичне і практичне значення. Суспільно небезпечне діяння може впливати на різні елементи суспільних відносин: їх предмет, суб'єктів або соціальний зв'язок. Той елемент суспільних відносин на який впливає злочинець в теорії називають предметом кримінально-правового впливу.

Розглянемо об'єкти кримінального правопорушення, яке передбачене ст. 340 КК України. Це правопорушення знаходиться в розділі XV Особливої частини законодавства про кримінальну відповідальність і тому в якості його родового об'єкта визнавати суспільні відносини у сфері забезпечення авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. Саме таку назву має цей розділ, який був у 2015 році доповнений нормами про кримінальну відповідальність за посягання на журналістів, що призвело до того, що цей об'єкт був розширений.

Академічний тлумачний словник української мови під авторитетом розуміє вплив, поважність особи, організації, колективу. Якщо мова йде про особу, то це така особа, яка користується впливом, повагою, заслуговує повного довіри [5].

Щодо визначення безпосереднього об'єкта даного кримінального правопорушення у фахівців немає єдиного підходу. Так Фоменко М.В. підтримує позицію законодавця і визнає родовим об'єктом в ньому суспільні відносини, що підтримують, забезпечують авторитет органів державної влади чи місцевого самоврядування в частині дотримання встановленого законом порядку організації та проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій. Саме його дослідник відносить до розмежувальних ознак цього правопорушення із суміжними [6, с. 105].

Дослідник сучасних проблем перешкоджання різним видам діяльності у кримінальному праві Є.В. Пилипенко вважає не зовсім правильним такий підхід законодавця. На його думку, видовим об'єктом кримінальних правопорушень, які полягають у перешкоджанні діяльності, є право суб'єкта на здійснення певної діяльності, не забороненої законом. Таке право ґрунтується на положеннях ст. 23 Конституції України, у якій гарантується право людини на вільний розвиток особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей [7, с. 94-95]. Ураховуючи таку позицію, основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, яке передбачене ст. 340 КК України слід визнавати право особи на проведення мітингів, зборів, вуличних походів і демонстрацій.

Коментуючи положення ст. 340 КК України, науковці в якості основного безпосереднього об'єкта даного кримінального правопорушення визнають внутрішній та міжнародний авторитет нашої держави або авторитет органів державної виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування в частині дотримання встановленого законодавством порядку організації та проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, а додатковим можуть бути життя та здоров'я, воля, честь та гідність особи або ж установлений порядок виконання службовими особами своїх повноважень [8, с. 376; 9, с. 314].

На думку інших, основним безпосереднім об'єктом даного кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують додержання нормативно встановленого порядку функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування в частині здійснення громадянами своїх прав і свобод на проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій, а додатковим безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, що забезпечують здоров'я, волю, безпеку, тілесну недоторканість потерпілого [10, с. 780].

В свою чергу, С.Я. Лихова зазначає, що склад кримінального правопорушення, передбаченого у ст. 340 КК України в системі Особливої частини ККУ не відповідає об'єктові цього кримінального правопорушення. На її думку, це кримінальне правопорушення посягає на конституційні форми безпосередньої демократії, якими поряд із виборами та референдумом є мітинги, походи і демонстрації і тому, оптимально, виходячи зі змісту родових і видових об'єктів кримінальних правопорушень, юридичні склади яких передбачені в диспозиціях статей розділу V Особливої частини КК, місце такого юридичного складу кримінального правопорушення має бути визначене саме в цьому розділі [11, с. 77]. Розділ V Особливої частини законодавства про кримінальну відповідальність в якості родового об'єкта цих правопорушень визнає суспільні відносини, які забезпечують виборчі, трудові та інші особисті права і свободи людини і громадянина. В даному випадку, це політичне право на здійснення законної діяльності з організації або проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій.

Лихову С.Я. підтримує і А.В. Боровик. На його думку, до внесення таких змін це кримінальне правопорушення слід віднести до тих, що пов'язані з перешкоджанням діяльності підприємств, установ, організацій та об'єднань громадян [12, с. 170].

Керопян А.А. зазначає, що предметом суспільних відносин, що становлять безпосередній об'єкт даного кримінального правопорушення виступає конституційне право громадян, зміст якого сформульовано у ст. 39 Конституції України як право збиратися мирно, без зброї і здійснювати проведення вказаних заходів. Суб'єктами цих суспільних відносин виступають організатори, ініціатори та учасники цих заходів з одного боку, і органи, які повинні забезпечити реалізацію права на свободу мирних зібрань та гарантують безпеку і порядок (місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, Національна поліція України та Національна гвардія України. На думку дослідниці, основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України є суспільні відносини, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права збиратися мирно, без зброї і проводити мітинги, походи і демонстрації [12, с. 71].

Нами підтримується думка про те, що законодавцем не вірно визначений розділ, в якому повинна міститися норма, яка визначена в статті 340 КК України. Саме суспільні відносини, які забезпечують конституційне право громадян на проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій є основним безпосереднім об'єктом даного кримінального правопорушення. Це право надається ст. 39 Конституції України. Згідно з нею, грома-

дяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Через призму конституційних прав і свобод людини розглянемо додатковий факультативний об'єкт даного кримінального правопорушення – фізичну недоторканість особи, якому наноситься шкода у випадку застосування до потерпілих фізичного насильства.

Як справедливо наголошує А.А. Керопян фізичне насильство із зовнішньої сторони виражається у суспільно небезпечному, протиправному, фізичному впливі на тілесну сферу людини, що спричиняє їй фізичний біль, шкоду здоров'ю, а також створює реальну небезпеку спричинення шкоди наведеним благам. У будь-якому разі під час застосування фізичного насильства порушується тілесна недоторканість особи, яка забезпечує нормальні умови її біологічного (фізичного) та соціального існування [13, с. 71].

В цілому проходжуючись з такою думкою вважаємо, що в цьому випадку додатковим факультативним об'єктом досліджуваного кримінального правопорушення є суспільні відносини, що існують у зв'язку з охороною саме фізичної недоторканості особи.

Ст. 3 Конституції України визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. В свою чергу, ст. 29 Основного закону України зазначає, що кожна людина має право на свободу і особисту недоторканість.

У загальному розумінні «недоторканість» означає «охорону від усяких посягань з боку будь-кого, закріплену в законі» або «те, що не можна псувати, знищувати, паплюжити через значимість, важливість тощо» [14, с. 336]. Право на недоторканість людини (фізичної особи) характеризується двома складовими: правом на фізичну недоторканість і правом на психічну недоторканість. Порушення права на фізичну недоторканість призводить до нанесення шкоди життю, здоров'ю людини або створює загрозу спричинення такої шкоди у різних сферах життєдіяльності останньої. Таким чином, право людини на особисту фізичну недоторканість – це суб'єктивне, особисте, немайнове право людини на забезпечення нормальних і безпечних умов її біологічного (фізичного) існування.

Ураховуючи це, додатковим факультативним об'єктом кримінального правопорушення, яке передбачене ст. 340 КК України виступають суспіль-

ні відносини, що виникають у зв'язку забезпеченням охорони фізичної недоторканості як нормальних і безпечних умов біологічного (фізичного) існування людини.

На наш погляд, способом вчинення кримінального правопорушення слід визнавати поряд з фізичним і психічне насильство. Під останнім в кримінально-правовому сенсі нами розуміється умисний, суспільно небезпечний вплив на психіку іншої особи, вмотивований ворожою, інструментальною або негативистською мотивацією, який здійснюється інформаційним (дією чи бездіяльністю) чи позаінформаційним шляхом всупереч чи поза волю людини і впливає на свободу її волевиявлення або спричиняє психічну та (або) фізичну шкоду [15, с. 393].

Психічне насильство порушує право людини на психічну недоторканість. В своїх попередніх роботах ми наголошували, що під цим правом слід розуміти суб'єктивне, особисте, немайнове право людини на забезпечення недоторканості природного протікання психічних (інтелектуальних, вольових та емоційних) процесів від негативних протиправних впливів з боку інших осіб [16, с. 19].

Психічне насильство є найбільш небезпечним видом психічного впливу на психічну складову особистості потерпілого. О.Л. Гуртовенко під психічним впливом (протиправним кримінально-правовим впливом) розуміє негативний вплив на психічну структуру особистості потерпілого чи особистості суб'єкта злочину, який є елементом (діянням чи обставиною) складів тих злочинів, норми КК України про які передбачають цей вплив у тому чи іншому вигляді прямо у тексті чи мають на увазі як ознаку злочину [17, с. 473].

До конкретних проявів психічного насильства, в першу чергу, можна віднести погрози. Цей спосіб вчинення кримінального правопорушення можуть характеризувати наступні види погроз: погроза вбивством чи нанесенням різного ступеню тілесних ушкоджень, погроза знищення чи пошкодження майна, погроза розголосити відомості, які потерпілий бажає зберегти в таємниці тощо. Якщо такі дії передбачаються діючим законодавством як окреме кримінальне правопорушення, наприклад погроза вбивством, то необхідною є кваліфікація дій винного за сукупністю кримінальних правопорушень.

Використання терміну «психічне насильство» дозволяє урахувати і інші види психічних впливів, які можуть бути конкретними проявами цього способу вчинення кримінального правопорушення, яке передбачене ст. 340 КК України.

Психічна недоторканість як об'єкт кримінального правопорушення – це суспільні відносини, які забезпечують недоторканість природного протікання психічних (інтелектуальних, вольових та

емоційних) процесів в організмі людини від негативних протиправних впливів з боку інших осіб.

Висновки. Ураховуючи викладене, можна дійти наступних висновків:

1. Автор дотримується традиційної і найпоширенішої позиції в науці кримінального права щодо визнання об'єктом кримінальних правопорушень саме суспільних відносин.

2. Нами не підтримується позиція про необов'язковість визначення об'єкта кримінального правопорушення. Законодавство про кримінальну відповідальність здійснює правове забезпечення охорони найбільш важливих об'єктів в суспільстві. Тому їх змістовна характеристика потрібна і буде мати важливе теоретичне і практичне значення.

3. Вважаємо, що склад кримінального правопорушення, передбаченого у ст. 340 КК України в системі Особливої частини ККУ не відповідає родовому об'єктові. Дана норма повинна бути розміщена в розділі V Особливої частини законодавства про кримінальну відповідальність, який в якості родового об'єкта цих правопорушень визнає суспільні відносини, які забезпечують виборчі, трудові та інші особисті права і свободи людини і громадянина. В даному випадку, це політичне право на здійснення законної діяльності з організації або проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій. Суспільні відносини, які забезпечують це право і повинні визнаватися в якості основного безпосереднього об'єкта даного кримінального правопорушення.

4. Через призму конституційних прав і свобод людини повинен розглядатися розглянемо і додатковий факультативний об'єкт даного кримінального правопорушення – фізична недоторканість особи, якому наноситься шкода у випадку застосування до потерпілих фізичного насильства. Таким об'єктом виступають суспільні відносини, які забезпечують це право особи і поставлені під охорону законодавства про кримінальну відповідальність.

5. На наш погляд, способом вчинення кримінального правопорушення слід визнавати поряд з фізичним і психічне насильство. Психічне насильство порушує право людини на психічну недоторканість. Під останнім розуміється суб'єктивне, особисте, немайнове право людини на забезпечення недоторканості природного протікання психічних (інтелектуальних, вольових та емоційних) процесів від негативних протиправних впливів з боку інших осіб.

Психічна недоторканість як об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України – це суспільні відносини, які забезпечують недоторканість природного протікання психічних (інтелектуальних, вольових та емоційних) процесів в організмі людини від негативних протиправних впливів з боку інших осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Павликівський В.І. Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів в Україні: *монографія*. Харків: Панов, 2016. 488 с.
2. Сенаторов М.В. Об'єкт злочину та його відображення законі про кримінальну відповідальність. *Питання боротьби зі злочинністю: збірник наукових праць*. 2003. № 7. С. 133–145.
3. Кримінальне право України: *навч. посіб.* / В.М. Трубников, М.В. Даньшин, О.О. Житний та ін. / за заг. ред. В.М. Трубникова. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. 444 с.
4. Семикін М.В. Створення терористичної групи чи терористичної організації: кримінально-правове дослідження: *монографія* / за заг. ред. проф. В.П. Ємельянова. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2003. 145 с.
5. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/onlajn> (дата звернення 29.05.2023).
6. Фоменко М.В. Щодо розмежування перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій із суміжними складами злочинів. *Forum Prava*. 2018. № 4. С. 102–108.
7. Пилипенко Є.В. Перешкоджання діяльності у кримінальному праві України. *дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08*. Львів, 2018. 228 с.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О.М. Литвинова. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 528 с.
9. Кримінальне право (Особлива частина): *підручник* / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Луганськ: Видавництво «Елтон-2», 2012. Т. 2. 704 с.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко та ін.; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
11. Лихова С.Я. Злочини проти громадських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина за Кримінальним кодексом України (теоретико-правове дослідження): *дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08*. Київ, 2006. 529 с.
12. Боровик А.В. Класифікація кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальних правопорушень проти журналістів. *Нове право*. 2022. Випуск 2. С. 163–176.
13. Керопян А. Безпосередній об'єкт незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів походів і демонстрацій. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*, 2021. No. 2. С. 64–72.
14. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
15. Храмов О.М. Кримінально-правове та кримінологічне забезпечення охорони особи від насильства: *монографія*. Харків: НікаНова, 2015. 472 с.
16. Храмов О.М. Кримінально-правове забезпечення охорони права людини на психічну недоторканність (теорія та практика): *монографія*. Харків: Факт, 2022. 252 с.
17. Гуртовенко О.Л. Психічний вплив і психічна шкода в кримінальному праві. *Актуальні проблеми держави та права*. 2005. Випуск 5. С. 470–475.